

**K VPRAŠANJU NARODNEGA IZGNANSTVA IN
SAMOIZGNANSTVA V ZGODOVINSKEM ROMANU ČLOVEK
PROTI ČLOVEKU FRANCETA BEVKA¹**

Urška Perenič

*Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani
Ljubljana, Slovenija*

Ključne besede: zgodovinska proza, viteški roman, srednji vek, okupirana Primorska, roman metafora, nacionalna zavest

Izvleček: V prispevku problematiko izgnanstva najprej razumemo na način narodnega izganjanja oz. preganjanja. Obravnavamo ga ob primeru zgodovinskega romana *Človek proti človeku* (1930) Franceta Bevka, ki se snovno naslanja na obdobje srednjega veka, vendar ga je mogoče (in verjetno najbolj ustrezno) brati kot metaforo, skozi katero se pisatelj v dobi italijanske okupacije Primorske polemično in obenem subtilno sooča z raznarodovalnimi pritiski tujih oblastnikov. Narodno preganjanje je v romanu zajeto v razmerju med predstavniki cerkvene in posvetne oblasti na eni ter podložništvom na drugi strani, najbolj temeljito pa obravnavano skozi razmerje med patriarhovci in pogumnimi (razbojniškimi) plemiči. Ti s svojim drznim nasprotovanjem patriarhu, skrivno zaroto in prizadevanji, da bi v domači deželi odpravili krivice in spet vzpostavili mir in red, prav tako služijo kot model za poenotenje nacije. Izganstvo razumemo v smislu posameznikovega notranjega izgnanstva in iskanja lastne identitete. Natančneje rečeno, gre za samoizgnanstvo, ki je hkrati samospoznavanje, kakor je utelešeno v osrednji figuri Jerka, ki je razpet med mečem, kuto in »petjem«. Jerko bi utegnil biti alter ego političnega preganjanca Bevka, ki je roman pisal v razmerah nadzorovanega bivanja in ga pomenljivo sklenil s simboliko sokola kot glasnika duhovnega sveta (in s tem umetnosti).

Razprava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0239, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

---

¹ K 130. obletnici rojstva, 50. obletnici smrti Franceta Bevka in 90. obletnici izida romana *Človek proti človeku* (1930).

ON THE ISSUE OF NATIONAL EXILE AND SELF-EXILE IN FRANCE BEVK'S HISTORICAL NOVEL *MAN AGAINST MAN*²

Urška Perenič

*Faculty of Arts, University of Ljubljana
Ljubljana, Slovenia*

Keywords: historical prose fiction, chivalric novel, Middle Ages, occupied Primorsko, novel metaphor, national consciousness

Abstract: In the paper, the problem of exile is first understood in the way of national exile and persecution. The analysis will focus on the historical novel *Človek proti človeku* [Man against Man], 1930, by France Bevk, which thematizes the Middle Ages, but which should be read as a metaphor through which the author during the Italian occupation of Primorsko polemically and subtly confronted foreign rulers. In the novel the problem of national persecution is represented as the opposition between the representatives of ecclesiastical and secular/aristocratic authority on the one hand and the serfdom on the other, and is most thoroughly addressed through the relationship between patriarch and brave (bandit) nobles. With their bold opposition to the patriarch, secret conspiracy and efforts to remedy injustice and restore peace and order in their home country, the nobles also serve as a model for unification of the nation. Exile is also understood in terms of the individual's exile and the search for one's identity. More specifically, it is self-exile, which is at the same time self-awareness, as embodied in the central figure of Jerko, who is torn between the sword, the monk's habit and the poetry/art/spirituality. Jerko could be the alter ego of the writer France Bevk, who wrote the novel under conditions of house imprisonment and concluded it meaningfully with the symbolism of the falcon as the messenger of the spiritual world (and thus art).

This article originated in the context of research program P6-0239, financed by the Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (Slovenian Research Agency).

---

² In celebration of the 130th anniversary of the birth of France Bevk, the 50th anniversary of his death and the 90th anniversary of the publication of the novel *Man Against Man* (1930).

Uvod

France Bevk (1890–1970) velja v popularni zavesti ob pisateljih Mišku Kranjcu, Cirilu Kosmaču, Antonu Ingoliču, Lovru Kuharju - Prežihovem Vorancu, Ivanu Potrču in nekaterih drugih za enega od osrednjih predstavnikov slovenskega socialnega realizma. Natančneje, v literarnozgodovinskem pregledu je uvrščen v obdobje, poimenovano Ekspresionizem in socialni realizem (Zadravec 1999: 147–312). Za naštete avtorje je značilno, da so v delih ne samo tematizirali kmečko življenje in usodo t. i. malega človeka, temveč so v slovensko literaturo prinesli podobe domačih, rodnih in robnih pokrajin. Pri Bevku je to Primorska z Goriško oz. hribovsko Cerkljansko in Tolminsko. Kakor večina sodobnikov je izhajal iz revne bajtarske družine. Pokrajinska pripadnost in socialna provenienca sta vtisnili močan pečat vsemu njegovemu pisanju. Objavljati je začel v reviji *Domači prijatelj*, star 16 let, pozneje, pred vojno in po njej vse več v *Domu in svetu*, tako pesmi kot (ekspresionistično) prozo.³ Spada med najbolj plodovite slovenske pisatelje, če ni po številu in obsegu izdanih del celo najbolj plodovit. Vseeno pa do danes nima svojega *Zbranega dela*. Za umetniški vrh njegovega pripovedništva velja roman *Kaplan Martin Čedermac* (1938), ki ga je izdal pod psevdonimom Pavle Sedmak in v katerem je tematiziral fašistično raznorodovanje in slovenski narodni boj v Beneški Sloveniji. Prozo (novele, povesti) je začel izdajati že več kot dobro desetletje prej, ko se je začel uveljavljati tudi kot mladinski avtor (gl. tudi Pogačnik idr. 2001: 426 sl.).

Iz istega časa je roman *Človek proti človeku*, ki ga je 1930 založila Goriška matica.⁴ Po snovi in času nastanka spada v skupino Bevkovih zgodovinskih pripovedi, v kateri sta cikel *Znamenja na nebu*, ki je izhajal med letoma 1927 in 1929 (*Krvavi jezdec, Škorpijoni zemlje, Črni bratje in sestre*), ter povest *Umirajoči bog Triglav*, prav tako iz 1930. *Človek proti človeku* je v bistvu dodani četrti del *Znamenj*. Dogajanje je v vseh naštetih primerih umeščeno v srednji vek, natančneje, v 14. stoletje in večidel v pisateljevo domačo pokrajino (na Tolminsko in Cerkljansko). Na motivno-tematski ravni so v ospredju kuga, lakota in vojska oz. spopadi med posvetno in cerkveno gospodo ter podložniškimi kmeti, tlačani (Brecelj 1975).

---

³ Za več gl. Zgaga 1917.

⁴ Prvi ponatis je iz leta 1937 pri Jugoslovanski tiskarni v Ljubljani (*Izbrani spisi*, 3). Med letoma 1951 in 1965 je Državna založba Slovenije izdajala *Izbrane spise* Franceta Bevka v 12 knjigah v uredništvu Franceta Koblarja; roman *Človek proti človeku* je izšel kot 6. knjiga leta 1958.

Okoliščine »nadzorovanega bivanja« in narodnega preganjanja

Bevk je zgodovinske pripovedi snoval v okoliščinah »nadzorovanega bivanja« in izganjanja. Od 1927, ko je bil v Gorici v funkciji urednika pri Mladiki, Goriški matici in satiričnem listu *Čuk na pal'ci*, ga je pot peljala v Trst, od koder je bil 1928 zaradi narodno-kulturne dejavnosti izgnan in se je vrnil v Gorico. Leta 1930, kar je čas nastanka in izida romana *Človek proti človeku*, pa je bil obsojen na dve leti hišnega pripora⁵ (Brecelj 1975).

Poleg pisateljve osebne izkušnje izganjanja in zapiranja je pri branju in interpretiranju Bevkove zgodovinske proze treba upoštevati sočasne razmere raznarodovalnih, fašističnih pritiskov. V začetku septembra 1930 so na t. i. prvem tržaškem procesu ustrelili štiri člane ilegalne narodno radikalne organizacije slovenske in hrvaške mladine v Julijski krajini in Istri (Ferda Bidovca, Frana Marušiča, Zvonimirja Miloša in Alojza Valenčiča), ki so postali junaki antifašističnega boja na Primorskem. Raznarodovanje je ena od Bevkovih osrednjih tem.

Razmere zaostrenega narodnostnega boja proti fašizmu na zahodnem robu slovenskega etničnega prostora ob koncu 20. in na začetku 30 let. 20. stoletja so morale prav tako vplivati na odločitev za zgodovinski žanr in zanj značilno pripovedno gledišče. To namreč pisatelju po eni strani omogoča, da govori o časovno zelo oddaljeni in neizkušeni preteklosti, po drugi strani pa ga sili, da, opremljen z zgodovinskimi informacijami in védenjem, na prikrit način in "prizadeto" komentira povsem konkretne, sočasne razmere – in njihove strahote. Tako tudi v zgodovinskem romanu *Človek proti človeku*.

Kako brati roman

Andrej Budal o romanu *Človek proti človeku*

Kako na ustrezen način brati ta Bevkov roman, je ob izidu v kritiki za *Ljubljanski zvon* nakazal Bevkov primorski rojak in sodobnik, literat in prevajalec Andrej Budal Budal (1889–1972). Najprej je pohvalil pisateljveo "neutrudno, strastno odkritosrčnost", ko piše o trpljenju rojakov v tistem 14. stoletju (Budal 1930a: 756), zatem pa opozoril na pisateljveo "umetniško izživljanje".

---

⁵ Fašistične oblasti so ga 1934 obsodile na tri leta kazenskega bivanja na otoku Ventotene (Neapelj), vendar je bil ob prizadevanju slovenskega PEN čez dober mesec dni izpuščen.

Mnogo več prvin nego iz zgodovinskih virov mu je tudi za ta roman vzkliko iz njega samega. Sredina 14. stoletja mu je z vsem, kar o tej dobi izvemmo iz zgodovine, le dobrodošla opora, ki nosi Bevkove ljudi in Bevkove zgodbe, porojene v bistvu iz bolesi radi tisočletnega trpljenja domače grude. Za tako umetniško izživljanje je nadvse prikladna nekoliko temotna doba z mnogimi vrzelmi, ki jih umetnik s stvori svoje neizčrpne domišljije sijajno zapolni (prav tam: 757).

V Budalovem pogledu je zgodovina torej pisatelju (samo) sredstvo, s katerim prikazuje trpljenje primorskih rojakov (skozi več stoletij). Izpostavil je Bevkovo spretno izbiro zelo oddaljenega zgodovinskega obdobja, kar mu je omogočilo, da je vključil veliko domišljije. V sklepnem delu kritike je Budal ob primeru usode protagonista Jerka nakazal spor med “poganskim krvnim nagonom, da bi človek ob nasilju vzkipele in ga zavrnil z nasiljem, ter med prirojeno, v krščanstu poplemeniteno srčno dobroto in vero v večno pravičnost” (prav tam).⁶

Ivo Grahor o romanu *Človek proti človeku*

Leta 1931 je o izidu Bevkovega “zgodovinskega romana iz XIV. stoletja” v *Modri ptici* poročal še en primorski rojak, pisatelj in publicist I[vo] G[rahor] (1902–1944). Največji del ocene, v kateri je skušal odkriti tako pisateljeve močne kot šibke plati, je namenjen natančnemu povzetku vsebine. Grahor je v oceni izpostavil naslednje vrvine: umestitev dogajanja v (domači) prostor Tolminskega, Beneške Slovenije, v “štirikotnik Karnijskih in Julijskih Alp ter širokega Til[j]menta”, tematizacijo spora med tujim plemstvom in poslednjimi maloštevilnimi slovenskimi plemiči, bedne razmere, v katerih živi kmečko ljudstvo, in motiv kuge (Grahor 1931: 217). Vendar ga je za razliko od Budala pisateljevo “umetniško izživljanje” zmotilo. Najbolj se je spotaknil ob “nasilno prevračanje” nekaterih dogodkov v romanu, ki imajo realno osnovo (prav tam: 218).

---

⁶ Ob ponatisu 1937 je roman v *Slovencu* ocenil tudi Tine Debeljak (218, 5). Pozneje je na tematiko pokristjanjevanja in v navezavi na Prešernovo pesnitev *Krst pri Savici* (1836) opozoril Zoran Božič (2018) ob Bevkovi povesti *Umirajoči bog Triglav*. Izbiro zgodovinske snovi tudi sam razume kot sredstvo oz. časovno prilagoditev, s katero je pisatelj “prikrito izpovedoval domoljubno zavest” (prav tam).

Roman *Človek proti človeku* kot prispodoba narodnega izganjanja oz. preganjanja

Vendar je umetniško “prevračanje”, nekakšno hiperbolizacijo, najbrž treba razumeti v povezavi s pisateljevo težnjo, da bi v zgodovinski perspektivi kolikor mogoče izostril krutost razmer raznarodovanja, prek tega pokazal na grožnje za narodni obstoj, predvsem pa poglobil občutljivost za problematiko in opogumljal pri narodnem odporu.⁷

V prispevku zgodovinski roman *Človek proti človeku* Franceta Bevka, ki je nastal v času italijanske okupacije Primorske, beremo kot *metaforo*,⁸ ki prispodablja nasilje tujega oblastništva na domačih tleh, narodno izganjanje oz. preganjanje. Zgodovinska snov je pisatelju iztočnica in sredstvo, s katerim svoje razumevanje narodne problematike in domoljubno zavest projicira v preteklost, da bi se subtilno in hkrati polemično soočil s sedanostjo.

Problematika narodnega preganjanja je v romanu nakazana na več ravneh. Bolj shematsko je zajeta v razmerju med predstavniki cerkvene in posvetne oblasti na eni ter kmečkim in mestnim podložništvom na drugi strani, najbolj temeljito pa obravnavana skozi spopade med patriarhom in njegovimi privrženci (t. i. patriarhovci) in pogumnimi (razbojniškimi) plemiči, med katerimi so redkejši predstavniki domačega slovenskega plemstva, kakršen je plemič Božidar. Narodno preganjanje je hkrati tematizirano ob usodi osrednjega lika Jerka, ki je v romanu razpet med kuto, mečem in “petjem”. Izgnanstvo pri njem razumemo kot notranje izgnanstvo, izkoreninjenost in iskanje lastne identitete, kar se manifestira tudi kot t. i. zunanje izgnanstvo oz. fizična (geografska) odtujenost. Protagonist mora zapustiti dom, da bi se lahko slednjič vrnil – in “zapel”. V književnem liku “pevca” Jerka bi mogli prepoznati alter ego pisatelja in političnega preganjanca Bevka.

Narodno izgnanstvo in samoizgnanstvo v romanu *Človek proti človeku*

Spopadi med t. i. patriarhovci in predstavniki viteštva, ki torej prispodablajo narodno preganjanje in prizadevanja za vzpostavitev pravičnosti, miru in reda, ter pot samoizgnanstva osrednjega izmed likov

---

⁷ Marijan Brecelj (1975) za Bevkovo zgodovinsko prozo na splošno pravi, da spodbuja asociacije, s katerimi posega v sodobnost trpečega primorskega človeka.

⁸ Spomnimo na še en primer romana metafore, in sicer *Alamuta* Vladimirja Bartola, kakor je roman bral primorski literarni kritik Lino Legiša; njegovo razlago povzema tudi Miran Hladnik (npr. 2002, 2004).

zajemajo vse knjige romana in tvorijo dva glavna pripovedna pramena. Roman je namreč sestavljen iz petih knjig (na koncu je Zaključna beseda s podnaslovom Pevec, ki tvori drugi del pripovednega okvirja in roman tudi pomenljivo sklepa), ki ustrezajo stopnjam dramske zgradbe, tj. zasnove in zapleta, vrha, razpleta in razsnove, in na kar kažejo njihovi naslovi: Uporniki, Ljubezen, Uboj, Kazen in Sokol.

Dogajanje se prične "okrog leta Gospodovega tisoč tri sto štirideset devetega ..." (Bevk 1930: 5), ko brat Rafael poroča redovniku Frančišku v daljne kraje, in sicer v južno Francijo, kakšne so razmere v domovini. Pismo ima v strukturi romana dvojno vlogo, saj dogajanje vstavlja v konkretni prostor in čas, zraven pa z njim prestopamo meje pripovednega okvirja, kar tako pripovedovalcu kot bralcu omogoča vzpostavitev pripovedne distance. V njem brat Rafael s tresočo se roko in skrajno prizadeto popisuje rožljanje mečev in trdo kletev, "sovraštvo in greh" (prav tam: 6), ki vladata po deželi.

Obiskala nas je kuga. Človek beži od človeka. Smrad in groza. Ljudje molijo in se bičajo ... Ni konca. [...] Prihajajo glasovi, strašnejši so od dne do dne. Meč in plamen, lakota in beg za vse, ki jim kuga ni prizanesla ... "Usmili se nas, o, Gospod; stokrat se nas usmill! (Bevk 1930: 7–8)

Rafael bratu redovniku seveda omeni spor med patriarhom Bertrandom, ki mu mora sam kot svetemu možu izkazovati lojalnost, ter upornimi vitezi, kakršen je Villalta. In čeprav se ne more postaviti na njegovo stran, sta si Villalta in Rafael v svojih namerah po pravičnosti vendarle blizu. Od Rafaela še izvemo, da so ga galjoti nasilno privedli na grad plemiča Jakoba Carrare, kjer nezadržno hrepeni po domačih zelenih cerkljanskih gričih in rojaki, s čimer je nakazana domoljubna zavest.

Uporniki

Domoljubna zavest se zarisuje dalje v prvi knjigi Uporniki. Začetek je namreč namenjen umestitvi dogajanja v domači prostor Cerkljanskega, pri čemer podobe narave v prvi vrsti služijo podajanju domoljubnega čustva. Poudarjena je čustvena navezanost na prostor in pripadanje domači grudi, na kateri se dogajajo spopadi in kjer so domači ljudje deležni preganjanja in nemira, ki ga v deželo prinašajo tuji oblastniki.

Cerkljanski hribi, njihove dolinice in soteske, samote in vasi. Čudovit, divji svet med Bačo, Idrijo in gorami na severu. Danes prav tako lep ko nekdanj. Izpod skal so žuboreli studenci in peli svojo večno pesem hladu in

krepiča. Podtalna voda je premikala zemljo in drevesa. Gole skale so štrlele v nebo. Na njih so se greli gadi. Zakleta kraljična?⁹ (Bevk 1930: 9)

Vendar je opozicija med obojnimi oblastniki in tlačani prikazana na shematičen način. V strukturi romana pravzaprav služi kot kulisa, na kateri se odvijajo spopadi med patriarhovimi pripadniki in vitezi, ki so v romanu obdelani temeljito in obširno. Opozicija med njimi je tudi središčna prisrnodoba narodnega prganjanja.

Pri tem je zanimivo, da med pripadniki viteškega stanu skorajda ni domačih, slovenskih plemičev oz. starešin. To je po eni strani pričakovano, saj Slovenci tedaj niso imeli številčne višje socialne plasti, po drugi strani pa pomenljivo, saj bi utegnilo pomeniti, da niso imeli plemičev, ki bi bili zmožni tako drznih in pogumnih ravnanj. Med vitezi, ki so bili potomci slovenskega rodu, izstopa edino Božidar. Izvemo o zgodovini njegovega (lesenega) gradu in rodbine, ki "je šla z bajkami od ust do ust" (Bevk 1930: 12). Zaradi svojih prednikov se je čutil močno povezanega s tlačani (zdelo se mu je, da je eden izmed njih), ponosen je bil na "posebnost" svojega rodu, katerega vezi so segale prek pokojne žene in sestre plemiča Carrare do Koroške, čutil je odpor do tujih plemičev. Vendar se Božidar navkljub plemenitim ciljem, ki so jim sledili drugi vitezi, ni bil zmožen priključiti njihovemu uporu zoper patriarha. Namesto tega je naprej služil tako patriarhu kot goriškemu grofu Henriku, ki je v uporu prevzel vodstveno vlogo.¹⁰

Zato pa so se Henriku pri skrivni zaroti, ki so jo skovali v Čedadu, pridružili hrabri in uporni vitezi Friderik de Portis, Robert Villalta, Mels, Burkhard, Frangipani. Colloretto, Spilimbergo, Castellerio, Soffumbergo, grof della Torre in nekateri drugi. S svojim pogumnim ravnanjem zoper nepravilnega patriarha in v nasprotju s preveč plahim, čeprav dobrim Božidarjem, zato služijo kot zgled pokočne in uporne države. V skrivni zaroti, s katero želijo popraviti krivice ter deželni povrniti mir in red (Bevk 1930: 37), je mogoče prepoznati model za slovensko narodno poenotenje.

Tu je še samosvoja figura Božidarjevega sina Jerka, ki ga ni mogoče umestiti na nobeno od sprtih strani. Oče ga je poslal na grad Jakoba Carrare, da bi se naučil sukati meč. Vendar se mora stričev in očetov poizkus, da bi iz njega napravila viteza, nujno izjaloviti zaradi Jerkove posebne in drugačne nravi.

---

⁹ Na več mestih gre za sklicevanje na bajke, vraže, staro ljudsko tradicijo, kar je enako sugestivno kakor umeščanje dogajanja v domači prostor.

¹⁰ Česa takega ni mogoče očitati Božidarjevemu svaku in plemiču Jakobu Carraru, ki se v svoji preudarnosti enako ne more opredeliti za nobeno od strani oz. ostaja zvest patriarhu, saj izvemo, da je tujec, po rodu iz Padove.

V Jerku sta se javljali dve nasprotujoči si nravi. Telo je bilo materino. Tudi njegova duša se je nagibala k razglabljanju. V zvezdnatih nočeh se je v samoti rad pogovarjal z Bogom. A v njem se je pretakala tudi očetova kri. Pri turnirju je premagal nasprotnika, ga vrgel s konja v prah. Tedaj mu je zaigralo srce (Bevk 1930: 32–33).

Pod neizbrisljivim vtisom turnirja v Padovi, pri katerem je ubil Luitpolda in zaradi česar se je v njem zgodil preobrat, zaljubljen v preračunljivo in sebično Jakobovo hčer in sestrično Ziliolo ter v sledenju duhovnemu klicu, naj postane glasnik Božje dobrote, ljubezni in pravičnosti, Jerko (*nomen est omen!*)¹¹ ne more biti privržen ne družinski ne viteški skupnosti. Pač pa mora zapustiti očeta in sestro Ireno, sleči plemiško opravo, jo zamenjati za romarsko obleko in klobuk in se podati na pot samoizgnanstva, da bi dosegel samospoznanje, se vrnil in dokončno ukoreninil v svoji domovini.

Po poti od Božidarovega gradu je stopal potnik. Rjava romarska halja, na glavi širokokrajni klobuk. Ob boku malha, na palici izvotljena buča za vodo ... Na ovinku se je ozrl. Zadnji pozdrav gradu. Odkril se je in poklonil. Ni se ozrl več. Vse preteklo je bilo za njim (Bevk 1930: 68).

Ljubezen

V drugi knjigi z naslovom Ljubezen takó predvsem spremljamo Jerka na poti k sebi – in k ljubezni. Prej vaje udobja, tople postelje, primerne obleke in pogrnjene mize, zdaj na poti izkusi obup, lakoto in zavračanje ljudi, ki ga imajo za potepuha. Po dolgi in naporni poti, ki mu jo prekriža tudi zapeljiva čarovnica Akvilegija,¹² prispe do hiše, v kateri stanuje starka. Jerko ji pomaga pokopati hčer z detetom, ki sta oba umrla od kuge, in se ji predstavi kot Fortunat (lat. *fortunatus* v pomenu ‘srečen, blažen, tudi premožen, bogat’). Starka ga povabi, naj ostane, vendar ji Jerko razkrije svojo željo, da bi bil glasnik ljubezni. Pove ji, da je odslej njegova naloga prepričevati ljudi, “naj živijo brez krvi in orožja ...”, saj “[t]ako uči vera našega Gospoda Jezusa Kristusa” (Bevk 1930: 76).

Pot Fortunatovega *alias* Jerkovega samoizgnanstva in samospoznavanja pelje naprej. Ko (vnovič) prispe do gradu Jakoba Carrare, da poklicati

---

¹¹ Ime Jerko izhaja iz lat. *Hieronimus* in pomeni ‘tistega, ki ima sveto, od Boga posvečeno ime’.

¹² Prek Akvilegije je Bevk v roman vnesel motive čarovništva, ki so značilni za slovenski zgodovinski roman, ki tematizira srednji vek (Hladnik 2009). Akvilegiji je dal vitez Villalta, ki jo je imel za ovaduhinjo patriarhovcev, odrezati jezik.

redovnika Rafaela, saj mu želi razodeti svoje misli in občutja. V njem se še naprej bijeta dva človeka, izmed katerih eden stremi po meču (varnosti, udobju, dediščini), drugi pa se je vsemu temu pripravljen odpovedati in želi sprejeti trpljenje, ponižanje in pomanjkanje. Ob tem Jerko doživi vročične blodnje, ki niso samo znamenje kuge, temveč predvsem njegovega duhovnega očiščenja. Rafael mu med njimi pripoveduje zgodbo o čudežnem ozdravljenju redovnika, ki anticipira Jerkovo usodo, saj bo tudi sam preстал “črno bolezen”, da bi znova začutil življenje in še naprej iskal pot k sebi.

Ob spoznanju, da je Rafael umrl, da bi on živel, Jerko trdno odločen sklene poiskati samostan in stopiti na pot oznanjanja Božje ljubezni, pravičnosti in dobrote. Tam sreča brata, “svetega norčka” Elijo,¹³ ki mu pomaga oskrbovati kužne bolnike. Vendar Elija Jerku, v katerem prepozna plemiča, prerokuje, da ga bo na njegovi poti premagal izkušnjavec, da bo prijel za meč in ubjel žensko.

Medtem po vsej Furlaniji divjajo boji med privrženci patriarha Bertranda in upornimi vitezi. Zasesti hočejo patriarhovo prestolnico Videm in se polastiti drugih mest. Popisano je obleganje mesta; vitezi netijo ogenj, mečejo kamenje in streljajo s topovi. Namesto krutosti sta z navdušenjem prikazani vztrajnost in nepopustljivost vitezov, tako da v najhujših trenutkih ohranjajo veselje, kar kaže na simpatije pripovedovalca do njihovih ravnanj.

Mestne hiše so bile po večini lesene. “Zanetite jim ogenj, da se bodo videli braniti,” je ukazal Villalta. Vojaki so metali ogenj v mesto. Neke noči je gorel Videm¹⁴ na treh krajih. Zmešnjava in strah. Meščani so ogenj pogasili. Topiči so bruhali kamenite krogle na stolpe, na strehe, na zidovje. Brambovci so padali. V zidu se je prikazala vrzel. V hipu je bila zamašena ... (Bevk 1930: 115–16)

Pisatelj je simpatije do upornih vitezov in njihovih ravnanj pokazal tudi s tem, da je ranjenega de Portisa “pretihotapil” prav na Božidarjev grad, kjer zanj skrivoma skrbi Božidarjeva mila in lepa hči Irena, dokler si ne izpovesta ljubezni. Z Božidarjem, ki ostaja zvest patriarhu in sovražen vitezom, pa je obračunal tako, da ga je napravil za žrtev roparjev. Božidarja ubijejo ravno

---

¹³ Elija (v pomenu ‘moj gospod je Bog’) je starozavezni prerok, upodobljen na gorečem vozu, ki se pelje v nebesa. O Bevkovem Eliju izvemo, da so ga imeli nekateri za norca in drugi za svetnika, saj je s svojimi ravnanji posnemal Frančiška Asiškega (Bevk 1930: 127). France Bevk je leta 1926 objavil povest o Frančišku Asiškem z naslovom Brat Frančišek.

¹⁴ Pisatelj v romanu dosledno uporablja slovenska imena krajev.

tedaj, ko srdit išče de Portisa po bojiščih. S svojim mlačnim ravnanjem Božidar zato ne more biti zgled za ravnanje nacije.

Uboj

V tretji knjigi, ki ima naslov Uboj, njegovo mesto pravzaprav zasede zet de Portis. Ta se odloči, da bo branil Ireno pred roparskim vitezom Volderikom, ki mu je Božidar pred svojo smrtjo hčer obljubil za ženo. In prav kmalu se de Portisu uspe na Božidarjevem gradu poročiti z Ireno. De Portis in Irena s svojo odločitvijo, ki je zoper Božidarjevo voljo, potrjujeta prepričanje, da je upiranje smiselno in s tem propagirata drzna dejanja. Njuna napoved poroke, ki se je najbolj veselijo podložniki, v simbolnem smislu pomeni nov začetek, kar nakazuje prihod pomladi v deželo.

Solnce je grelo vsak dan topleje. Zemlja se še ni bilo docela odtalila. Ni bil še čas za delo. Kuge ni bilo več v vasi. Nesla je bila samo pet ljudi. Ljudje so s hvaležnostjo mislili na Boga. Kljub bedi so se z radostjo oklenili življenja. (Bevk 1930: 169)

Še naprej se upirajo in vztrajajo tudi vitezi, ki vnovič vzamejo stvari v svoje roke. Tokrat sklenejo, da bodo patriarha v pismu ovadili papežu, pri čemer jih podpre brat goriškega grofa Henrika Majnhard. Tretja knjiga je vrh dogajanja, saj se vitezi svojim preganjalcem uprejo na najhujši možni način. Potem ko si de Portis noče omadeževati rok s patriarhovo krvjo, ga ubije (uboj je v naslovu knjige) Villalta. Opisi nasilja pri Bevku so napeti in presenetijo z neposrednostjo, zaradi česar so idejno sugestivni. Izražena sta jeza in sovraštvo do preganjalcev zaradi prizadejanih krivic skozi čas.

Vse naslednje se je zgodilo v nekaj trenutkih. V hipu, ko je hotel Bertrand znova dvigniti meč, je začutil silen udarec po roki. Bolečina. Bilo mu je, kakor da mu je odletela roka z mečem vred na tla. Pred njim je stal vitez. Obraz mu je pokrivala železna mreža, videti je bilo le lice in oči. Ena izmed plamenic se je bila utrnila in zagorela v svetlem plamenu. Jarka svetloba je padla na nasprotnikov ščit. Patrijarh je spoznal grb. "Robert Villalta, v imenu gospoda Jezusa Kristusa ..." Ni utegnil izgovoriti. Trenutek gledanja iz oči v oči je bil nepopisen. V Robertu Villaltu je gorel srd, ki se je v tistem trenutku družil z neizrekljivim zmagoslavjem, s pijano omotico. Bilo mu je, kakor da se mu bodo razklale prsi same od sebe in bo srce bruhnilo vso kri v obsovraženega cerkvenega kneza. V njegovi krvi je tlela jeza in maščevanje celega njegovega rodu. "Ta človek nam je rušil gradove? Ta človek je kriv smrti mojega očeta Friderika Villalte? Ta človek mi streže po življenju?" Ali je patrijarh v svitu plamenice videl ta

neizprosni blesk v njegovih očeh? Ali je Villalta spoznal, da je premagani hotel zaprositi za pomoč? Bertrand ni utegnil izgovoriti do konca ... Meč mu je predrl železno srajco in prsi (Bevk 1930: 193–94).

Kazen

Kljub očitnim simpatijam pripovedovalca do upornikov mora Bevk v četrti knjigi poskrbeti za etično izravnavo. Ubijalca mora doleteti kazen, kar je obenem naslov četrte knjige. Za Bertrandom postane oglejski patriarh Nikolaj Češki, pod katerim so zdaj vsi plemiči, ki so bili prej na Bertrاندovi strani in jim ukaže najti de Portisa in Villalto, na katera ob Henriku Goriškem pade glavni sum. De Portisa izda Jakobova hči Ziliola, Villalto pa čarovnica Akvilegija.

Na tem mestu se spet pridružimo Jerku na njegovi poti samoizgnanstva. Tiste dni je minevalo leto, odkar

... je blodil po gozdovih in poljih, po vaseh in mestih. Stregel je kužnikom, pobiral ranjence, pokopaval mrliče, iskal je sirote in jih oddajal v zatočišča. Lačnim je dajal kruha, če ga je imel. Obupanim je pomagal s tolažbo in svetom (Bevk 1930: 237).

Zdi se že, da je plemiško življenje dokončno pustil za sabo. Toda ko je z Ireno in de Portisovim oprodo Vigandom v ječi pred sojenjem obiskal de Portisa, mu je “pod redoviško haljo [...] zaplala viteška kri” (Bevk 1930: 247).

Ta tli še naprej v de Portisu, ki prosi, naj mu ne sodijo za souboj, temveč naj ga raje obsodijo kot upornika. Njegova usmrtitev v Vidmu je bila množični dogodek, na katerega so drli ljudje “[i]z vseh strani dežele. Tlačani, meščani, plemiči. Od Tilmenta in iz Karnije, iz Rezije in od Nadiže. Še s Tominskega so prišli nekateri.” (Bevk 1930: 249) Viteza de Portisa raztelesijo. Toda če opis krutega prizora Bertrاندovega uboja predvsem kaže na trd in neizprosni boj viteza Villalte, je še neposrednejši in obširnejši opis grozodejstev, ki jih sodniki vršijo nad de Portisom, in je namenjen ostrim kritikim tujih oblastnikov.

Mojster krvnikov je dal znamenje z roko. Na vozu je stal velikan v rdeči kapuci. Dvignil je klešče in jih pokazal ljudem. [...] V naslednjem hipu mu je odletel nos in mu padel pod noge. Krvnik je znova dvignil klešče. Bile so krvave. Pobral je nos, ga pokazal in ga vrgel v posodo za hrbotom. [...] Nove muke ... Friderik de Portis je izgubil desno uho, levo uho. [...] Iztaknili so mu oči ... Poščipali so mu členke prstov. Telo je bilo vse marogasto. [...]

Strašna glava. Oblita s krvjo, ena sama rana. [...] Krvnik se je ozrl po patrijarhu. Ta je dal znamenje. Meč je zablisknil, glava je odletela. Krvnikov hlapec jo je pobral in jo pokazal patrijarhu in množici. Nikolaj je zamahnil z roko in se dvignil. Končano (Bevk 1930: 254–258).

S tem pa se skorajda končuje tudi pot Jerkovega samoizgnanstva in iskanja poti k sebi. Ko de Portisu v sprevedu nese križ in v grozi ob spremljanju raztelesenja za trenutek podvomi o Bogu in predvsem njegovi pravičnosti, namreč po eni strani uvidi neizmerno človekovo krutost in grozodejstva (človeka proti človeku), po drugi strani pa začuti in spozna tudi neizmernost svoje duhovne svobode – in odloži križ.

Solze so mu tekle po licih. Ni objokoval Friderika de Portisa, moža svoje sestre. Objokoval je neizmerno trpljenje človeka [...] Nato si je potegnil kapuco globoko na oči in izginil med množico. Brat Elija mu je sledil (Bevk 1930: 258).

Sokol

Peta, zadnja knjiga ima naslov Sokol. Friderik de Portis je mrtev, njegovo domovanje v Čedadu izropajo in podrejo, Irena rodi sina, ki umre, vendar ji skupaj z graščinskimi služabniki Ambrožem, Nežico in Matijo uspe ubežati Volderiku in se rešiti skozi skrivni rov. Medtem pa (Božidarjev) grad gori v plamenih, nad katerimi v rdeči svetlobi kroži sokol, ki se vrne na Jerkovo roko, pa odleti in se vrne, čeprav ni več nikogar, ki bi se mu lahko usedel na roko.

Plamen je bil objel tudi prapor [na grajskem stolpu], ki je zagorel in padel na tla. Sokol je trikrat obkrožil stolp, nato je zavpil. Izginil je v daljavi. Ni se prikazal več. Dim, iskre, plameni, svetloba – vse je hitelo z njim. (Bevk 1930: 321)

Sklepna misel

Skozi motiv sokola, ki v tradiciji simbolizira nebo, sonce in duhovni svet (ter prerojevanje) in mu je dodana simbolika rdeče barve upora, tako lahko slednjč zaslišimo glas »pevca« - in pisatelja Bevka, političnega preganjanca. Z romanom iz konfinacije izraža protioblastna stališča in kliče k upor, literatura pa se po tej poti obrača sama k sebi.

Skozi roman se torej na način dveh osrednjih dogajalnih pramenov prepletata, združujeta in nazadnje simbolno razrešujeta dve vprašanji: eno je (širše zastavljeno) vprašanje narodnega izganjanja oz. preganjanja, drugo je (posameznikovo) vprašanje *samoizgnanstva*. Narodno izgnanstvo je gotovo najbolje ponazorjeno s pomočjo opozicije med t. i. patriarhoveci in upornimi vitezi, ki hkrati s svojim drznim ravnanjem ponujajo emancipatorni model za narodno skupnost; spodbujajo k akciji, upor in poenotenju nacije. Pri vsem pa je skrajno pomenljivo dejstvo, da se Bevk navkljub očitnim simpatijam do drznih ravnanj vitezov in njihovim prizadevanjem, da bi domači deželi povrnili mir, nazadnje odloči za princip etične izravnave, saj namreč viteza Villalto in de Portisa pošlje v smrt. Vendar s tem po drugi plati samo še povzdigne viteške ideale.

Nosilec teh idealov je prav tako Jerko, ki je najbolj poudarjena figura v romanu. Spremljamo ga na poti samoizgnanstva, na kateri se samospoznava. Sprva razpet med mečem in kuto, tj. med plemiškim in redovniškim stanom, nazadnje odloži tako viteško opravo kot kuto in križ, da bi »zaživel« v duhovni svobodi. Bevk tudi njega pošlje v smrt (Jerko namreč izgine v ognjenih zubljih, ki so zajeli stolp Božidarjevega gradu), da bi ga lahko povzdignil nad vse.

Viteza Villalte ni več, ni več de Portisa, ni več Jerka, da bi naprej živeli njihovi ideali in prizadevanja za pravičnost, mir in red. Skozi motiviko sokola se nazadnje iz hišnega zapora oglasi pisatelj Bevk, ki odgovarja z brezkompromisno držo, uporno in vztrajno – in skozi literarno umetnost.

Literatura / References

- Bevk, France. (1930). *Človek proti človeku*. Gorica: Goriška matica.
- Božič, Zoran. (2018). Pokristjanjevanje pri Prešernu in Bevku: Domoljubne prvine in vrednote v Prešernovi pesnitvi *Krst pri Savici* in Bevkovi povesti *Umirajoči bog Triglav*. *Pozno pokristjanjevanje slovenskega ozemlja*. Ur. N. Petrič in M. Hren. Ljubljana: Društvo Slovenski staroverci. 63–79.
- Budal, Andrej. (1930a). France Bevk: Človek proti človeku. *Ljubljanski zvon*, 50/12. 756–58.
- Brecelj, Marijan (1975). Bevk, France (1890–1970). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. 2013. Available at <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi140529/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (accessed 1. 4. 2020).
- Grahor, Ivo. (1931). France Bevk: Človek proti človeku. *Modra ptica* 2/7. 217–219.
- Hladnik, Miran (2002). *Alamut* in slovenski nacionalni interes. *FNM: Filozofska revija za učitelje filozofije, dijake in študente*, 9/24. 42–49.
- Hladnik, Miran (2004). *Alamut* in slovenski literarni ponos. Available at http://lit.ijs.si/alamut_radio.html (accessed 1. 4. 2020).
- Hladnik, Miran (2009). *Slovenski zgodovinski roman*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
- Perenič, Urška (2020). *Znamenja na nebu: Simbolno soočanje s tujim*. France Bevk: Od Pestrne do Čedermaca: Življenje in delo Franceta Bevka. Ljubljana: MK. 207-213.
- Pogačnik, Jože, idr. (2001). *Slovenska književnost III*. Ljubljana: DZS.
- Zdravec, Franc. (1999). *Slovenska književnost II*. Ljubljana: DZS.
- Zgaga, Karolina (2017). *Kratka pripovedna proza Franceta Bevka v reviji Dom in svet: Diplomsko delo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.